

Școala românească din fostele scaune secuiești Ciuc, Giurgeu și Casin în a doua jumătate a secolului al XIX-lea

Dr. LIVIU BOAR

„Problema învățământului elementar românesc din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, studiată în general puțin, este în mare măsură deficitară privind latura statistică” – arată Șerban Polverejan într-un studiu publicat în „Cumidava”¹. „Date referitoare la școli și învățătorime – susține Șerban Polverejan – folosite atât de autorii unor studii speciale, cât și în lucrările cu caracter de sinteză, sunt luate din statistici oficiale, germane sau maghiare, care, de cele mai multe ori, intenționat sau nu, sunt departe de a reda realitatea așa cum se prezintă ea”².

Despre învățământul primar românesc din zona Ciucului, Giurgeului și a Casinului în secolul al XIX-lea, pe lângă datele statistice oficiale amintite de autor în studiul citat și lucrarea de referință a lui Nicolae Albu, dedicată învățământului românesc din Transilvania între 1800-1867³, există un valoros material arhivistic inedit în cadrul fondului *Protopopiatul Greco-Catolic Gheorgheni*, aflat la Arhivele Naționale din Târgu-Mureș. Lucru firesc, deoarece învățământul primar românesc era organizat și coordonat de biserică, dascăli fiind, de multe ori, chiar preoții. Preoții parohii îndeplineau funcția de directori ai școlilor, iar protopopii pe cea de inspectori ai învățământului confesional din protopopiat.

O atentă analiză a învățământului primar românesc din această zonă o face protopopul Aron Boer, în răspunsul la circularele mitropolitane nr. 344 și 524 din 1858 ale Mitropolitului Alexandru Sterca-Șuluțiu.

Conform raportului întocmit de Aron Boer, în 12 parohii greco-catolice din protopopiat „s-au mai ținut și se țin școli populare la: Dămuc, Valea Jidanului, Tulgheș, Corbu, Billbor, Toplița, Sărmaș, Várhegy (Subcetate – n.n. L.B.), Alfalău (Joseni – n.n. L.B.), Voslab (Voşlobeni – n.n. L.B.), Gyimesbük (Ghimeș-

---

¹ *Contribuții statistice privind școlile românești din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, „Cumidava”, II, 1986, p. 161-206; vezi și studiul lui Liviu Boar *Biserica și școala românească în scaunele Ciuc, Giurgeu și Casin între anii 1848-1900*, în „Angustia”, nr.6, 2001, Sfântu-Gheorghe, Editura Carpaților Răsăriteni, p. 111-122.

² *Ibidem*, p. 161.

³ Nicolae Albu, *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800-1867*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971.

Făget, jud. Bacău) și Kásson (Casinul Mare – n.n. L.B.) și între acestea comune școli rădicate se află numai în Toplița, Varhegy, Sărmaș, Tulgheș, Corbu și Gyimesbük; în celelalte sunt numai case tocmite cu plată comunală. 2). La o regulată frecventare a școalelor – după părerea mea – nici nu se poate ajunge, fiindcă satele românești, mai ales în cercul Gyergyó-Szent Miclăușului (Gheorgheni – n.n. L.B.) așa sunt de lățite și împrăștiate casele cât, în vreme de iarnă, copilul abia în doua ore poate ajunge la școală și cu mergerea de la școală mai toată ziua trece, nefăcând nici un sporiu la învățătură; aceasta din urmă și din cauza slăbiciunii docenților neavând, după a mea conștiențioasă convingere, decât doi învățători, adică din Alfalău (Joseni – n.n. L.B.) și Dămuc, cu care să fii îndestulit în privința desterității și strădaniei. 3). Piedici întru frecventarea școlii: pe lângă depărtarea de școală și sărăcia multora, este și lenea antistiilor comunale, precum și nehărnicia docenților. 4). Ar fi un lucru minunat dacă s-ar putea întemeia și rădica pentru Corbu, Tulgheș, Valea Jidanului și Bilbor o școală normală-capitală (subl. ns. – L.B.) pentru aceste patru parohii în Tulgheș; așa am putea avea nădejde ca românii mai cu puțință să-și deie copiii la acea școală normală, dotată cu plată împărțescă și sub grija unui docente harnic și luminat. 5). Cât se atinge de umblarea acelor prunci la școală, a căror părinți sunt mestecați între secui, ei umblă la școala romano-catolicilor (...) Căci dacă așa face silință să-i deie la altă comună românească, unde este școală, mă tem, că și altminterile părinții neștiind decât limba maghiară, am pierde pe cei mai mulți, ei trecând la romano-catolici; și așa, vreo șase parohii ar pica din catalogul sau Schematismul diocesei gr(eco)-catolice a Blajului”⁴.

Raportul protopopului Aron Boer surprinde și el cele două probleme importante cu care se confrunta învățământul românesc: sărăcia enoriașilor, care nu puteau susține școli puternice, bine dotate, și lipsa personalului calificat, implicit calitatea unor docenți. Acest fapt a dus la înscrierea pruncilor românilor la școlile ungurești romano-catolice, cu consecințele de rigoare.

După un an, la 8 octombrie 1859, protopopul Aron Boer îi scria prepozitului Basiliu Rațiu la Blaj, care era și directorul școlilor naționale românești din arhidieceză, că „Lipsa cea mare cu care ne luptăm în privința Docenților aicea în marginea Imperiului și în vecinătatea Moldavii unde pentru sterilitatea locurilor și asprimea aerului nu pre să așază Docenți, cari cu clima aceasta nu sunt dedați, mă îndeamnă: ca pentru primirea și întărirea Docentelui din Gyimeș, anume Nicolau Koltzar să facem umilita rugare, cu atâta mai vârtos, ca pre lângă absolvirea cursului pedagogic în Sz. Reghin (Reghin – n.n.L.B.) în doi ani așa frumos și cu emolument documentata dexteritate au dezvoltat în cariera deregătorii docentală, cât eu însum fiind de față la examenul, am cules din răspunsurile pruncilor o adevărată vocațiune a numitului învățător – și da atunci prin strădania sa și

⁴ Nicolae Albu, *op.cit.*, p. 194.

instruirea Domnului Paroch local Gabriele Csobotariu cel au fost absolvet și cursul Teologiei, așa temelnică dezvoltară s-au câștigat, cât înainte mea din învățăturile cele ce se propun (predau – n.n L.B.) în Școalele comunală, depuind examen am aflat vrednic da partinire...”

Protopopul își încheie astfel misiva: „Având dară nădejde ca pe lângă prea umilita recomandarea mea și atestatele legală aicea închisă (din păcate nu am găsit atestatele de care amintește protopopul Aron Boer, pe care le-a anexat – n.n. L.B.) se va îndura Măria Sa Domnul Preposit a-l primi în numărul (rândul – n.n. L.B.) Docenților, înzăstrându-l cu Decret de Învățătoriu definitiv...”. Recomandarea pentru numirea ca docente a lui Nicolau Koltsar (Colceriu, de fapt, așa cum întâlnim și astăzi frecvent acest nume românesc în zonă, forma Koltsar fiind transcrierea lui cu ortografia maghiară – n.n L.B.) este cu atât mai necesară pentru a nu-l „scăpa și pă acesta în Moldova, ca și pă Mera și Lateș, de unde au și avut provocarea (oferta – n.n. L. B.) la un serviciu mai ușori, însă cu plata mai bună”⁵.

În Anexa III a studiului lui Șerban Polverejan este publicat *Conspect despre sco(a)lele principale și populare (greco-catolice) și despre învățătorii aplicați la acelea*, din anul 1865, care consemnează, în Protopopiatul Gr.-Cat. Gheorgheni, un număr de doar opt școli existente la Bilbor – învățător fiind Mera Avram, Corbu – învățător, Baida Georgiu, Dămuc (azi în județul Neamț) – învățător Cuttea Iuon, Ghimeș-Făget (azi jud. Bacău) – învățător Koltsár Nicolae, Tulgheș – învățător Sciopu Basil, Varnics (?!?)⁶ – Câmpul Cetății, jud. Mureș – învățător Dobreanu Vasile, Valea Jidanului (azi jud. Neamț) – învățător Mucenicu Ion și Voșlobeni – învățător Pușcariu Petre⁷.

La 4 septembrie 1864, notarul scăunal Urziceanu, inspector școlar, raporta vicejudeului regal din Gheorgheni, Csány István, despre situația construcțiilor școlilor de pe raza plasei („Járás” lb. magh. – Documentul este scris în limba maghiară – n.n. L.B.) care se prezenta astfel: la Dămuc și Bicz (azi localități în jud. Neamț) se lucrează la acoperișul noilor clădiri de școală, la Barasáu (azi jud. Neamț) și Corbu s-au adunat deja materialele de construcție – lemn și piatră, iar până la edificarea noilor clădiri se va învăța în vechile locale, la Bilbor clădirea

⁵ D.J.A.N. Alba, fond Mitropolia Română Unită Blaj – Cabinetul mitropolitului, doc. nr. 669/1859. Documentul este citat și reproduș parțial de Nicolae Albu în *op.cit.*, p. 194-195.

⁶ Este mai mult ca sigur o transcriere greșită din documentul original, aflat la Direcția Județeană Brașov a Arhivelor Naționale, a localității VARVIZ (azi Subcetate, jud. Harghita) și nu Câmpul Cetății, care se afla în județul Mureș și nu putea face parte din Protopopiatul Gheorgheni. De asemenea, numele de DOBREAN, DOBREANU, DOBRAN sunt foarte răspândite în localitate, fiind nume specifice ale „varvigenilor”, cum își spun și astăzi locuitorii din Subcetate (n.n. L.B.).

⁷ Șerban Polverejan, *loc. cit.*, p. 199.

este ridicată, urmează doar a fi tencuită, la Sărmaș și Subcetate există clădiri ale școlilor, dar ele sunt neîncăpătoare, fiind planificat a se ridica alte noi construcții, la Valea Jidanului (azi jud. Neamț) școala își desfășoară activitatea în casa parohială, nefiind în plan ridicarea unei școli noi. În continuare, se arată în raport, aceste construcții merg foarte încet, deoarece comunele nu au venituri proprii, ridicarea școlilor făcându-se din contribuția țăranilor (jelerilor în text – n.n. L.B.)⁸.

Simeon Cotta, notar tractual, întocmea, la 22 februarie 1880, un *Raport despre starea actuală a unor școale G.C. profesionale din Tractul Giurgeului observată cu ocaziunea vizitării aceloră făcută în luna lui februarie a.c.*. Cu această ocazie, a vizitat școlile din șapte localități și anume: Ghimeș, Bicz-Dămuc, Valea Jidanului, Tulgheș, Corbu, Bilbor și Voșlobeni.⁹

Astfel, în Ghimeș, școala era edificată din lemn, după Planul 1, având patru încăperi, prevăzută cu toate rechizitele școlare. Numărul elevilor era, în anul școlar 1879/80, de 76, dintre care 56 de români greco-catolici și 20 de maghiari romano-catolici, fiind împărțit în 6 despartimente (clase – n.n. LB). Referitor la procesul instructiv-educativ, inspectorul constată că obiectele predate sunt cele prescrise în planul de învățământ, ținuta elevilor este „ordinată, progresul mulțumitor”. Despre învățătorul (docentele) Augustin Rîșnița se arată că are „examenul de calificare; relațiunea între docente, școlari, director, senat școlastic și între părinții elevilor (este) armonică, leafa docentă se urcă la 300 fl. v. a.”, iar învățătorul „e decis a rămâne la postul său și pre venitor”. Ca „Observare” se remarcă lipsa „grădinii de pomărit și instrumentele de pomărit și aparatele de gimnastică”. Se propune angajarea unui subdocente, care să fie plătit cu suma de 100 de fl. v.a. de către învățătorul în funcție. Fondul școlar la finele anului 1879 era de 157 fl. v.a. și 46 cr.

În Bicz-Dămuc școala era din lemn, în stare bună, cu trei încăperi, fiind prevăzută cu toate rechizitele școlare, cu grădină de pomărit, cu instrumente de pomărit și aparate de gimnastică. Numărul școlarilor era de 53, împărțiți în 5 „despartimente”. Se respectă planul de învățământ, iar progresul este „mulțumitor”, însă docentele și-a dat demisia, îmbrățișând o altă carieră, fiind înlocuit cu un „supleant”. Fondul școlar se ridică la Bicz la suma de 640 fl. și 81 cr. și ½ v.a., iar la Dămuc la suma de 398 fl. și 26 cr. și ½ v.a., în total 1039 fl. și 08 cr. v.a. Se recomandă repararea clădirii și scoaterea la concurs a postului vacant de docente (învățător).

În localitățile Valea Jidanului și Telec nu exista clădire pentru școală, procesul de învățământ se desfășura în casa parohială, care are două odăi „aproape corespunzătoare”, existând „toate rechizitele de școală, grădină și

⁸ D.J.A.N. Mureș, fond *Protopopiatul Greco-Catolic Gheorgheni*, dosar 34, f. 1-2.

⁹ *Ibidem*, dosar 53, f.3-5.

instrumente de pomărit”, precum și aparate de gimnastică. Cei 32 de elevi au o „ținută și progresul (la învățătură – n.n. L.B.) îndestulător”. Docentele George Teslovanu era „pedagog absolutor de Blasiu”, fiind decis a rămâne la postul său și pe viitor. Fondul școlar era de 767 fl. și 08 cr. v.a., cei mai mare dintre toate școlile inspectate. Având în vedere că din „339 de prunci obligați de școală, frecventează numai 32, e de a se imputa senatului scolastic parohiale”, arată Simeon Cotta și, în continuare, propune ca „pre venitor e de a se astringe comuna bisericească spre a-și edifica școală corespunzătoare recerințelor legii”.

Și la Tulgheș lipsește edificiul școlar „de atare in prezente se foloăște casa proprie a parohului” care „e abea corespunzătoare, întocmirea internă slabă, grădina de pomărit se află precum și unele aparate de gimnastică, școlari ordinari 29”, care au un progres bun la învățătură. Se constată însă că docentele Simeon Șiuteu nu are „documente referitoare la calificațiunea de docente” decât un document de la „cursul suplimentar din Blaj referitor la calificațiunea sa in măsurile metrice, metodă și desen”. Este decis să rămână la postul său și pe viitor. Se propune ridicarea unui edificiu școlar corespunzător și achitarea salariului docentelui care „până în prezent n-a primit nimic”. Nu se specifică nimic în raport despre fondul școlar.

În Corbu, școala este construită din lemn, după „planul prescriș, are 6 încăperi, e prevăzută cu toate rechizitele scolastice, are grădină de pomărit, precum și unele aparate gimnastice”. Ținuta școlarilor, ordinea și curățenia școlii și a școlarilor sunt bune, iar progresul celor 43 de elevi este „foarte mulțumitor”. Învățătorul Gregoriu Trifu „e prevăzut cu toate documentele recerute la un învățător și anume absolutoriu de preparandia (și) diploma de calificațiune”, fiind „decis a rămâne la postul său și pre venitor.” Se observă că „în unele odăi tencuiala a prinde a se ruina, de unde spre a preveni ruina sunt de a se lua mijloacele necesare”. Fondul școlar era de 58 fl. și 10 cr. v.a.

În Bilbor, școala din lemn are 4 încăperi, însă progresul celor 28 de școlari este „nemulțumitor”, docentele Basiliu Dregan nu are documentele referitoare la calificare sa profesională, iar comportarea sa este „după spusa directorului precum și a senatului scolastic parohial imorală”. Pentru aceasta, se propune renunțarea la serviciile învățătorului „imoral”.

În Voșlobeni, situația este cu totul alta, școala edificată din lemn e în stare bună, prevăzută cu cele necesare desfășurării în bune condiții a procesului instructiv-educativ. Învățătorul Nicodim Rusu este „preparand absolut” cu purtare lăudabilă.

Din cele relatate în acest raport se pot trage câteva concluzii:

- în cele 7 școli vizitate învățau 262 de elevi (pentru localitatea Voșlobeni nu este consemnat numărul de elevi, însă, dată fiind mărimea localității și a populației covârșitoare românești, putem estima un număr de 40-45 de elevi care trebuie adăugați la această cifră);

- doar în două localități, Tulgheș și Valea Jidanului-Telec nu existau edificii proprii pentru școală, procesul de învățământ se desfășura în casa parohială, restul erau școli de lemn, având între 3 și 6 săli de clasă;
- referitor la procesul instructiv-educativ și la personalul didactic, se remarcă faptul că „progresul la învățătură” este „foarte mulțumitoriu” la o singură școală, cea din Corbu, apoi erau 3 calificative de „mulțumitoriu”, câte unul de „bun” și „îndestulătoriu” și unul de „nemulțumitoriu” la școala din Bilbor, unde profesia învățătorul Vasile Drăgan, necalificat și având o purtare „imorală”;
- dintre cei șapte docenți consemnați în raport doar doi erau necalificați, ceilalți cinci fiind absolvenți de preparandie.